

А.І.Кудряченко

КВІРІНГ ЕММАНУІЛ ЙОНОВИЧ – СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена вивченню життєвого шляху та діяльності Е.Й.Квірінга – одного з видатних суспільно-політичних діячів раннього періоду радянської епохи, вченого та публіциста. Показано, яким чином бурхливі політичні події перелому епохи початку ХХ ст. відобразились на його житті та світогляді.

Здавалося б не так давно вирували пристрасті навколо оцінок пройденого та майбутніх перспектив колишнього Радянського Союзу... Проте вже шістнадцять років минуло, як він перестав існувати як наддержава, як доволі впливовий суб'єкт міжнародних відносин. Знижується накал пристрастей, коли мова заходить про носіїв ідеології та суспільної практики радянської доби. Однак це не означає, що втрачається інтерес науковців і широкого загалу до видатних діячів, які творили на зламі епох, особливо до яскравих і цілісних постатей. До числа саме таких натур можна цілком впевнено віднести й Еммануїла Йоновича Квірінга, діяльність якого десятиріччями вельми або частково замовчувалася чи перекручувалася. Видатні діячі такого штибу як Квірінг були на історичній сцені не свідками, не спостерігачами бурхливих подій, – навпаки, вони брали в них безпосередню та активну участь, без розуміння якої неможливо з'ясувати весь спектр історичного процесу.

Соціально-економічний розвиток, революційне піднесення в царській Росії кінця ХІХ – початку ХХ ст. впливали на формування світогляду: і волі до безкомпромісної класової боротьби у не одного покоління свідомих діячів. Значні суспільно-політичні зрушення перших десятиріч ХХ ст. в країні відбивалися на їхніх долях, невід'ємних від часу, в якому вони жили і діяли, сповненого героїзму і драматизму епохи революційного повороту і творення нового суспільства.

Саме в такому контексті слід розглядати сходження Еммануїла Йоновича Квірінга – видатного політичного і державного діяча, одного із організаторів Компартії України, фундатора радянської економічної науки, пристрасного публіциста.

Народився Е.Й.Квірінг 1 (13) вересня 1888 р. на Поволжі в сім'ї німецького колоніста у селі Фрізенталь Новоузенського повіту Самарської губернії. Його батько Іон Іонович працював волосним писарем, займався самоосвітою. Своє прагнення до знань передав і дітям – Ганні, Еммануїлу і Еріху. Батько мріяв побачити їх освіченими людьми. Особливо багато надій покладав він на здібного і розсудливого старшого сина. Еммануїл навчався у земській школі та приватній прогімназії в Саратові, закінчив фармацевтичні курси¹.

Формування характеру й світогляду Квірінга збігається в часі з першою російською революцією 1905-1907 рр. Саме тоді, працюючи учнем в одній із саратовських аптек та водночас беручи участь у роботі нелегальних гуртків, Еммануїл уперше знайомиться з марксистською літературою, починає виконувати доручення місцевої соціал-демократичної організації.

Свідомий потяг до суспільно-політичних знань, прагнення бути в гущі революційних подій кликали юнака до потужних центрів пролетарського руху. Саме тому 1912 р. він переїжджає до Петербурга, де відвідує лекції комерційно-економічного відділення Політехнічних курсів Петербурзького товариства професорів. Поряд з цим юний Еммануїл через свого брата Еріха налагоджує стосунки з партійним підпіллям і в грудні цього ж року стає більшовиком, професійним революціонером, поєднавши все своє подальше життя з боротьбою за краще майбутнє.

В центрі нового революційного піднесення після періоду реакції була заснована В.І.Ленінін газета «Правда», перший номер якої вийшов 5 травня 1912 р. Створена як загальноросійський легальний орган партії, «Правда» відіграла помітну роль у зміцненні більшовицьких організацій, їх зв'язків з масами, у боротьбі з представниками буржуазної ідеології та ревізіонізму. Під впливом газети формувалися нові більшовицькі осередки, зростав приплив до партії активних і відданих борців за робітничу справу, які з гордістю називали себе «правдистами». Одним із них був і 24-річний Квірінг. «Як більшовик, – писав він у своїй автобіографії, – я належу до покоління «правдистів», вихованих не лише на боротьбі з царизмом та капіталізмом, а й на боротьбі з ліквідаторсько-меншовицьким буржуазним впливом на пролетаріат»².

Активна діяльність у Петербурзькій організації РСДРП висуває Квірінга в ряди активістів легальних робітничих організацій. Восени 1913 р. Петербурзький комітет РСДРП рекомендує молодого партійця на посаду секретаря більшовицької фракції IV Державної думи. Нове

партійне доручення вимагало від Квірінга не тільки великої працездатності, а й значно вищого рівня конспіративної роботи: адже він переймався також обов'язками зв'язкового між депутатами-більшовиками та групою довірених осіб ЦК РСДРП, які допомагали депутатам. Цей час стає також початком роботи Квірінга в пресі, причому досить важливим для нього було співробітництво саме з редакцією «Правди».

З початком Першої світової війни у 1914 р. стає більш відчутним наростання кризи в Росії, посилюється і поліцейський терор, по країні прокочується ряд страйків і демонстрацій, а наслідком стає і хвиля арештів. Під підозру царської охранки попадає й Квірінг, він чотири місяці перебував в одиночній камері горезвісних «Хрестів». Немаючи конкретних доказів його «вини», влада використовує запобіжні заходи і Квірінга висилають з Петербурга. За порадою Петровського, делегата Думи від робітників Катеринославської губернії, Еммануїл Іонович виїздить до Катеринослава. Револьюційна робота на заводах Катеринослава і Кам'янського (нині Дніпродзержинськ) поглинає практично весь його час. Обійнявши посаду секретаря больничної каси Брянського заводу, на якому працювало близько 15 тис. робітників, Квірінг завойовує авторитет і повагу в робітничому середовищі, незабаром стає визнаним керівником місцевого пролетаріату. Невдовзі до Еммануїла Іоновича приїздить із Саратова дружина Євдокія Омелянівна і син Віктор. Сім'я Квірінгів поселяється у будинку №40 на Четвертій Чечелівці.

На початку 1915 р. Е.І.Квірінгу разом з іншими соціал-демократами вдається відновити розгромлений репресіями Катеринославський комітет РСДРП(б). Більшовицька організація міцнішає, веде значу організаційну й агітаційну роботу на заводах, намагається навіть налагодити видання нелегальної газети «Южная правда» (її перший і останній номер вийшов у вересні 1915 р.). Все це не лишається поза увагою охранки. Її агенти зазначають у своїх донесеннях, що «центральною постаттю, навколо якої групуються місцеві соціал-демократи», є саме Квірінг, який має «великий вплив на робітничу масу». Тож не дивно, що 3 липня 1915 р. Квірінга заарештували як й інших 10 активістів з усіх районів міста. Після кількох місяців ув'язнення справу було передано генерал-губернаторові, і той на підставі законів воєнного часу вислав усіх заарештованих у переслі того ж року до Сибіру. Висланий в село Малишівка Іркутської губернії під гласний нагляд поліції, Квірінг тут перебуває зі своєю сім'єю³.

Лютнева буржуазно-демократична революція визволяє засланця. І вже навесні 1917 р. Квірінг знову повертається до Катеринослава, поринає в гущу революційних подій. Його – члена Катеринославського комітету РСДРП(б), представника більшовиків у виконкомі Ради робітничих депутатів, одного з керівників бойових дружин – можна було побачити на мітингах і робітничих зборах, у солдатських казармах і заводських цехах, у редакції більшовицької газети «Звезда».

Зростаючий накал боротьби вилився у Жовтневий революційний переворот. Він сколихнув усю країну. Наприкінці 1917 р. Е.Квірінг очолює Катеринославську Раду робітничих і солдатських депутатів, на заклик якої революційні загони встановлюють у місті радянську владу. Невимовно важкими для неї стали перші кроки. Промислові підприємства закривалися, різко зросло безробіття, підприємці зволікали з виплатою робітникам грошей, старі спеціалісти саботували рішення Ради, місту загрожувало цілковите припинення постачання продовольства... А тим часом представники правих, національно-патріотичних партій прагнули будь-що дискредитувати нову Радянську владу, звинувачуючи саме її в усіх бідах.

На Квірінга як на голову Катеринославської Ради робітничих і солдатських депутатів лягла основна відповідальність за нормалізацію життя у місті: Рада знайомила населення зі своєю програмою ліквідації загрозливого становища, створила, зокрема, економічну раду для організації виробництва й розподілу, запровадила робітничий контроль, страхування від безробіття, планувала реорганізацію продовольчої справи, поліпшення житлових умов трудящих тощо⁴.

Проте втілити ці задуми в життя не вдалося: вже навесні 1918 р. почалася окупація України німецько-австрійськими військами. За підтримки спочатку Української народної республіки, а потім Гетьманату П.Скоропадського вони відновили буржуазно-поміщицький лад, по-хижацьки грабували багатства республіки, вдаючись при цьому й до актів терору.

В умовах підпілля місцеві більшовицькі організації зміцнювали свої лани, посилювали вплив на трудящі маси міста і села, готували їх до боротьби за відновлення радянської влади. У підпіллі ж починається робота щодо створення Комуністичної партії України. І роль Квірінга в цій дуже складній діяльності мала непересічне значення, особливу увагу.

Слід звернути увагу й на те, що ще у революційному 1917 році серед політичних партій, які діяли в Україні, у найменш вигідному

становищі перебували більшовики. Спочатку це була малочисельна, з нестійким авторитетом, незначною кількістю етнічних українців організація. Проте упродовж року, за підтримки РСДРП(б), вона зуміла значно зрости чисельно в тому числі і за рахунок етнічних українців, істотно збільшити свій вплив. Це стало можливим особливо з огляду на помилки українських урядів та генеруючи соціальне нетерпіння мас. Час працював саме на ліворадикальні ідеї, розширяючи соціальну базу більшовиків та їх союзників. Це стосувалося як переобрання складу Центральної Ради і проголошення України Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів у грудні 1917 р., так і встановлення Радянської влади у Києві та ряді промислових центрів на початку 1918 р., а також генерування протестів у період німецько-австрійського окупаційного режиму та прорахунків Гетьманату і Директорії протягом 1918 та на початку 1919 р.⁵

В цей період динамічних політичних турбуленцій Е.Квірінг поділяв і активно отстоював інтернаціоналістсько-ленінські підходи, виступав проти інших бачень перспектив згуртування і наступного об'єднання більшовицьких організацій України в єдину партію. Розпорошені та дезорганізовані більшовики України майже цілий рік готувалися до свого бажаного повернення після того, як у період окупації і Гетьманату знаходилися у підпіллі. В числі першочергових питань, що стояли перед ними, найуразливішим було організаційне. Водорозділ позицій двох підходів полягав у наступному: чи утворювати окрему українську більшовицьку партію, щоб піднести свою популярність в Україні, чи стати просто «регіональним» відгалуженням російської партії, як того прагнув її вождь В.Ленін та диктували традиції російського централізму.

Завдання більшовицьких осередків в умовах окупації обговорювалися на партійних нарадах в Києві і Таганрозі, які пройшли незалежно одна від другої. В нараді у Таганрозі в квітні 1918 р. брали участь евакуйовані з України партійні і радянські активісти, в їх числі й Е.Квірінг та інші катеринославці. Перевагу тут мав українець М.Скрипник й так звана київська фракція, що була більш чутлива до національного питання. На нараді більшістю голосів приймається пропозиція М.Скрипника – про створення в Україні самостійної партії під назвою «Комуністична партія (більшовиків) України» (КП(б)У). Тоді ж було обрано Організаційне бюро для підготовки з'їзду партійних організацій.

5 липня 1918 р. Оргбюро скликало I з'їзд КП(б)У, що проходив у Москві з метою інституалізації об'єднання партійних організацій

України. Робота з'їзду проходила під патронатом В.І.Леніна. На з'їзді гору взяла катеринославська група. Вона вирізнялася сильними централістськими тенденціями й складалася переважно з неукраїнців, а із росіян та представників інших національностей, які були більш схильними до інтернаціоналістських засад. Таганрозьку резолюцію було скасовано, а КП(б)У оголошено невід'ємною складовою частиною російської більшовицької партії з її центральним керівним органом у Москві⁶.

Виступаючи на I з'їзді із співповіддю з питання про створення КП(б)У (основним доповідачем був М.О.Скрипник), Е.Й.Квірінг різко засуджує ідею утворення на Україні окремої від РКП(б) Комуністичної партії. Об'єднуючи більшовицькі організації України, говорить він, слід пам'ятати, «що ми тісно пов'язані з Російською Комуністичною партією, що ми самостійні в питаннях місцевих, що для керівництва місцевою роботою ми можемо мати свій Центральний Комітет, але в питаннях загальнопартійних, в питаннях програми ми – тільки частина Російської Комуністичної партії». Після гострих дебатів з'їзд ухвалив запропоновану Квірінгом резолюцію про створення Компартії України, як складової, невід'ємної частини і бойового загону єдиної РКП(б)⁷.

Підкреслимо, що уже в липні, на I з'їзді Компартії України ім'я Квірінга називалося серед кандидатів у секретарі ЦК КП(б)У. І це було зрозумілим з огляду на його позицію щодо взаємин парторганізації з більшовицьким Московським центром. У жовтні 1918 р. на II з'їзді КП(б)У його обирають на цю посаду, яку він обіймав по березень 1919 р.⁸

Першочерговими завданнями парторганізації республіки влітку й восени 1918 р. були перенесення усієї організаційної роботи на територію України, концентрація партійних сил у пролетарських центрах, щоб згодом організовано захопити в них владу і створити відповідні військові підрозділи для опору окупаційним силам та військам Директорії. І суперечки в керівних лавах КП(б)У розгорнулися з новою силою. Певна частина з них на чолі з Д.Мануїльським та В.Затонським вважала, що більшовики в Україні занадто слабкі (на період I з'їзду їх налічувалося лише близько 4,4 тис. осіб), щоб вдаватися до спроби захоплення влади. Тому вони були схильні вести мирні переговори з Директорією, аби виграти час для зміцнення своїх лав. Інша група на чолі з Г.Пятаковим, А.Бубновим та Антоновим-Овсієнком, отримавши повідомлення про успішне повстання на Чернігівщині в серпні 1918 р., видали розпорядження про початок зага-

льного повстання в Україні. Е.Квірінг й деякі інші члени ЦК КП(б)У намагалися утримати Г.Пятакова і його прихильників від «досить поспішних дій» та «досить поспішних рішень»⁹. Водночас Росія, пов'язана Брестським мирним договором, не могла відкрито підтримати повстанців в Україні.

Лише після листопадової 1918 р. революції у Німеччині прибічники радикальних рішень отримали добро В.Леніна щодо підтримки наступу на Директорію, щоб не дати їй зміцнити свої позиції. 28 листопада був сформований Тимчасовий робітничо-селянський уряд України, до якого увійшов й Е.Квірінг. Спочатку уряд очолив Г.Пятаков, але згодом останнього змінив зрусифікований болгарський румун Х.Раковський.

В опублікованому Маніфесті від 29 листопада 1918 р. Радянський уряд України оголошував повалення влади П.Скоропадського й окупантів, про перехід влади в руки робітників і селян. Актуальним для більшовицького уряду України постало питання мінімізації, а по можливості й нейтралізації військових австро-німецьких формувань. Вирішення цього нагального завдання покладалося на члена українського більшовицького уряду Е.Й.Квірінга. Для цього він, ризикуючи життям, 17 грудня 1918 р. прибув до Харкова для ведення переговорів з німецьким командуванням. Вони завершилися успішно: німецьке командування погодилося продати більшовикам значну частину зброї, а також дотримуватися нейтралітету під час боїв за Харків, який мала звільнити Червона Армія від військ головного атамана Директорії С.Петлюри¹⁰.

Слід підкреслити, що більшовицькі сили на початку походу в Україну на чолі з Антоновим-Овсієнком склалися з кількох загонів Червоної Армії та розрізнених нерегулярних формувань. Проте в міру їх проникнення вглиб України партизанські загони полишали Директорію й приєднувалися до більшовиків. На початку січня 1919 р. червоні війська налічували вже 25 тис. осіб. Але протягом наступних кількох тижнів, особливо після переходу на їх сторону отаманів М.Григор'єва та Н.Махна, червоні загони свою чисельність більш ніж подвоїли. З кожним місяцем більшовики отримували все більшу підтримку місцевих жителів, підпорядковували собі все більш значну частину України. Цьому значною мірою сприяла відповідна агітаційна робота більшовиків серед українського населення, рішення ЦК КП(б)У ще від 23 жовтня 1918 р. про оголошення добровільного набору до Червоної Армії України, а також соціально-економічна ситуація і прагнення населення покінчити з австро-німецькою окупацією.

За такого перебігу подій радянські війська здійснили наступ у двох напрямках: на Чернігів і Харків. Внаслідок цього та збройного повстання в Харкові 2 січня 1919 р. до влади прийшла Рада робітничих депутатів й до міста 3 січня ввійшли більшовики, а 5 лютого вони увійшли до Києва. Звільнення Харкова й Києва стало відправною подією у визволенні України. Німецькі війська під тиском повстанського руху і Червоної Армії відходили на захід, відмовившись підтримувати Директорію.

Декретом Тимчасового робітничо-селянського уряду від 6 січня 1919 р. проголошувалася Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР). Юридична легітимація радянської влади в Україні відбувалася в Харкові 10 березня 1919 р., коли III Всеукраїнський з'їзд Рад прийняв першу Конституцію УСРР. Основний закон України закріпив і встановлення радянського ладу. Ним визначалася основна мета диктатури – здійснення переходу від буржуазного ладу до соціалізму, після чого диктатура пролетаріату змінюється вільними формами співжиття. Конституція проголошувала скасування приватної власності, ліквідацію експлуататорських класів, встановлення влади робітничого класу. Свободи слова, зібрань і союзів надавалися тільки трудовому народу. Влада трудящих здійснювалася через систему Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів¹¹.

У перших числах березня 1919 р. Квірінг як секретар керівного органу звітував III з'їздові КП(б)У про діяльність Центрального Комітету з жовтня 1918 по лютий 1919 р. У його ґрунтовній доповіді аналізувався процес згуртування лівих партій і трудових мас України на боротьбу за відновлення Радянської влади, закріплення її завоювань, вироблення відповідної тактики щодо правих партій. Значне місце в доповіді відводилося питанням кадрової політики КП(б)У, посилення її впливу на різні аспекти будівництва нового соціалістичного ладу в республіці. Квірінг самокритично визнав значні недоліки в роботі ЦК, якому не вдалося охопити своїм впливом усі партійні організації. Не було налагоджено випуск друкованого органу ЦК, на серйозні ваді хибувала організація видавничо-пропагандистської роботи. У звіті досить критично оцінювалася й політика ЦК КП(б)У наприкінці 1918 р., вказувалось на причини тимчасового захоплення влади в Україні військами Директорії на чолі з Петлюрою¹².

Слід зауважити, що внутріпартійна обстановка в республіканській партійній організації у 1918-1919 рр. була досить складною. Це, насамперед, обумовлювалося суттєвими розбіжностями серед керівних діячів КП(б)У в оцінці перспектив та рушійних сил пролетарської

революції в Україні, з питань тактики революційної боротьби та принципів партійного будівництва. На час III з'їзду КП(б)У суперечки між прибічниками «лівих» і «правих» поглядів не завершилися. В керівному ядрі КП(б)У все ще не були подолані групові пристрасті, що неминуче позначалося на всій обстановці в парторганізації республіки. І досить було бодай незначного приводу, щоб суперечки розпалили полум'я внутріпартійної боротьби. На III з'їзді КП(б)У таким пунктом, де зіткнулися групові інтереси, стала оцінка діяльності ЦК. «Ліві» одразу ж обрушилися на Центральний Комітет із звинуваченнями, в яких домінували суб'єктивізм і емоції, бажання взяти реванш за негативну оцінку їхньої роботи в складі ЦК першого обрання. Не останню роль в такому підході відіграла й та обставина, що саме з ініціативи ЦК, особисто Квірінга в січні 1919 р. Г.Л.Пятакова замінив на посаді Голови Тимчасового Робітничо-Селянського Уряду України Х.Г.Раковський.

У напруженій атмосфері, в якій відбувалося обговорення звіту ЦК КП(б)У, принципова партійна критика підмінялася особистими випадками, суб'єктивними оцінками, виникла реальна загроза розколу делегатів на фракції. Секретар РКП(б), Голова ЦВК РСФРР Я.М.Сверлов, що предствляв ЦК РКП(б) на III з'їзді КП(б)У, намагався вгамувати пристрасті й виступав декілька разів. Звертаючись до делегатів з'їзду, він говорив: «Ні ті, ні інші товариші не мають права забувати, що вони є членами однієї спільної партії... Ви повинні ясно усвідомлювати ті практичні завдання, які стоять перед вами, і, відкинувши вбік дрібні чвари... спинитися на загальних питаннях, приділити їм більше уваги і намітити лінію практичної роботи...»¹³

Для голосування делегатам було запропоновано два проекти резолюції: перший (Г.Л.Пятакова) вимагав «визнати тактику ЦК неправильною», другий (К.Є.Ворошилова), відзначаючи недоліки у роботі ЦК, пропонував загалом оцінити її позитивно. Після поіменного голосування 99 голосами проти 92 був ухвалений проект резолюції Пятакова. Квірінг полишив пост секретаря ЦК КП(б)У.

В останній день роботи III з'їзду КП(б)У відкритим голосуванням було обрано ЦК, до якого увійшов і Квірінг. 6 березня 1919 р. на організаційному засіданні ЦК його обрано до складу Політбюро ЦК КП(б)У¹⁴.

Відтоді Квірінг зосереджується на обов'язках голови Української Ради народного господарства (УРНГ) – на цю посаду він був призначений ще в січні 1919 р. Одночасно він входить до складу Раднаркому України. За короткий період мирного перепочинку на фронтах грома-

дянської війни в Україні йому вдається вжити ефективних заходів щодо створення раднаргоспів, націоналізації промисловості і транспорту, координації господарської політики УСРР з політикою РСФРР.

З новим загостренням громадянської війни у зв'язку з наступом Денікіна проблема міцного тилу висувається на перший план. Яку б посаду Е.Й.Квірінг не обіймав у 1919-1920 рр. – голови УРНГ, заступника голови ВРНГ РСФРР, заступника начальника політуправління 12-ї армії, голови Катеринославського ревкому, секретаря Катеринославського губкому партії, – він самовіддано працює над об'єднанням людських і матеріальних ресурсів задля відсічі зовнішній і внутрішній контрреволюції, на відбудову зруйнованого господарства, зміцнення органів радянської влади. «Фронт і тил – єдине ціле, – писав він в одній із своїх статей тих часів. – Радянська влада буде міцною лише тоді, коли перемога Червоної Армії на фронті буде закріплена перемогою робітників на господарському фронті»¹⁵.

Наприкінці 1920 р. Е.Й.Квірінгові знову відповідальна дипломатична місія – взяти участь у радянсько-польських переговорах та укладення мирного договору з Польщею.

В березні 1921 р. як член спільної російсько-української делегації він підписує у Ризі цю угоду.

По закінченню громадянської війни Е.Й.Квірінга було направлено у Донбас – на одну з найвідповідальніших і найскладніших ділянок соціалістичних перетворень. Промислового відродженню і розвитку цієї фактично єдиної на той час вугільно-металургійної бази країни Москвою надавалося величезного значення. У винятково важких умовах голоду і розрухи Донецькому губкомові партії, очолюваному з квітня 1921 р. Квірінгом, вдалося значно поліпшити становище й забезпечити умови для подальшого піднесення промисловості.

У полі зору Квірінга незмінно перебували й питання пропагандистської роботи, поліпшення матеріального та побутового становища трудящих, перспективи розвитку регіону в цілому.

В Донбасі знову перетинаються його шляхи з Пятаковим – головою Центрального правління кам'яновугільної промисловості (ЦПКП) Донецького басейну. На час, коли Квірінг очолив губком, Пятаков своїм адмініструванням і нехлюйством, комчванством уже встиг настроїти проти себе багатьох партійних, господарських, профспілкових працівників Донбасу. Квірінг намагався пригасити ці конфлікти, закликав до стриманості, та марно – Пятаков загострював конфліктні ситуації, втручався у суто політичні справи, намагався «відім'яти» під себе і губком, і губвиконком. Це викликало законсервироване невдоволення ко-

муністів. На VI конференції КП(б)У (грудень 1921 р.) більшість Донецької делегації зажадала від ЦК КП(б)У усунення Пятакова з Донбасу. Цю вимогу підтримали деякі інші делегації. Пятаков був змушений залишити Донбас.

Обстоючи засади ленінського інтернаціоналізму, Е.Й.Квірінг був активним прихильником ідеї добровільного об'єднання рівноправних національних республік в єдину федеративну союзню державу. На III сесії ВУЦВК (жовтень 1922 р.) за дорученням делегації Донецької, Київської та Харківської губерній він вносить пропозицію про об'єднання радянських республік¹⁶.

30 грудня 1922 р. як делегат I Всесоюзного з'їзду Рад Е.Й.Квірінг голосує за створення багатонаціональної держави – Союзу РСР. Новоутворений Радянський Союз позиціював як федерація рівноправних республік, кожна із яких формально мала право виходу із нього.

Визнання територіальної цілісності України, існування в республіці власного адміністративного центру та партійно-державного апарату, надання певних політичних і економічних прав та ін. свідчили про те, що з утворенням СРСР не відбулося цілковитої руйнації завойовань українського народу та його державності попередньої історичної доби. Увійшовши до складу Радянського Союзу, Українська республіка стала другою за своїм потенціалом його складовою – після набагато більшої Російської республіки.

Навесні 1923 р. комуністи України виявили Квірінгу велике довір'я: в квітні після VII Всеукраїнської партконференції, на організаційному Пленумі ЦК КП(б)У він був обраний першим секретарем ЦК¹⁷. Понад два роки працював на цьому посту Еммануїл Йонович, проводячи цілеспрямовану роботу по зміцненню партійної організації республіки. Незважаючи на величезну завантаженість практичною роботою, він не втрачав сталих зв'язків з пресою. Тільки в органі ЦК КП(б)У – газеті «Коммунист» з квітня 1923 по квітень 1925 р. він опублікував близько 80 статей різноманітного змісту, в яких дохідливо роз'яснював найважливіші положення партійної політики, «розвінчував деструктивну суть платформ опозиціонерів», зокрема «троцькистів».

Квірінг завжди виявляв раціональність та виваженість підходів у конкретних партійних справах. Це стосувалося як поповнення партії, так і проведення курсу центру на коренізацію, опору на місцеві національні кадри.

Під керівництвом Квірінга була розпочата так звана політика коренізації, тобто більш відчутне опертя більшовицької партії на міс-

цеве, корінне населення у проведенні тих заходів, які запроваджувалися новою владою. Це був прагматичний підхід, прагнення заручитися підтримкою місцевого не лише населення, але й національних кадрів у реалізації своїх програмних настанов. Такий хід сприяв розширенню власної соціальної бази з тим, щоб спрямувати національне відродження в соціалістичне русло. Дійсно, проведення курсу на стабілізацію національно-державних процесів вимагало врахування національних особливостей та надання народам, які ввійшли до складу СРСР, певної національно-культурної автономії, реальної можливості розвивати свої національні культури і мови.

Ці підходи були покладені в основу рішень з національного питання XII з'їзду РКП(б), який відбувся у квітні 1923 р. Основними складовими політики коренізації стали: підготовка, виховання та висування кадрів корінної національності; врахування національних чинників при формуванні партійного і державного апарату; організація мережі навчальних закладів усіх ступенів, закладів культури, газет і журналів, книговидавничої справи мовами корінних національностей.

Важливо враховувати, що нова національна політика мала на меті продемонструвати українцям переваги соціалізму. Політика коренізації передбачала створення умов для розвитку національних меншин, врахування одночасно й активізації урбанізаційних процесів, що були характерними для того часу.

Партійне керівництво закликала спільними зусиллями добитися, щоб у партію та державний апарат йшли неросіяни, щоб службовці вивчали і користувалися національними мовами, щоб держава підтримувала культурний і соціальний розвиток інших народів. Український різновид цієї політики називався українізацією.

Генеральний секретар ЦК КП(б)У (ця посада існувала з січня 1925 по січень 1934 р.) Е.Й.Квірінг мав далекосяжні плани і задуми. Тим більшою несподіванкою стала постанова квітневого (1925 р.) Пленуму ЦК КП(б)У про звільнення Еммануїла Йоновича з цієї посади згідно з поданою заявою. Довгий час цей факт був оповитий таємницею, і дослідникам доводилося лише висувати різні версії.

Відповідь на питання стосовно причин звільнення Квірінга вдалося певною мірою віднайти українським дослідникам. Вони знайшли в **партархівах** текст особистої заяви Еммануїла Йоновича та уважно вивчили спогади його соратників, зокрема С.І.Голнер, яка близько знала Е.Й.Квірінга. За її словами, під час роботи січневого (1925 р.)

Пленуму ЦК РКП(б) Сталін запросив кількох членів ЦК, у тому числі й Квірінга, до себе.

В бесіді обговорювалася робота Пленуму. Саме тут, у приватній розмові, Е.Й.Квірінг і підтримав висловлену на форумі Л.Б.Каменевим пропозицію, щоб Сталін обійняв посаду голови Реввійськради, а генеральним секретарем ЦК РКП(б) обрали когось іншого. Сталін різко відповів Квірінгу. Запропонований варіант не входив у його далекоглядні плани, адже він уже відчув, які можливості дає йому контроль над партійним апаратом. До того ж він був дуже мстивою людиною і нікому не дарував будь-якої незгоди з його точкою зору. Тому можна припустити, що Сталін, уже розпочавши підготовку до наступної боротьби зі своїми недавніми партнерами по тріумвірату – Зинов'євим та Каменевим, бажав застрахуватися від можливої підтримки їх Квірінгом. Як політичний діяч такого рангу Квірінг після своєї приватної пропозиції перестав влаштовувати генсека ЦК РКП(б). А знайти людей для дискредитації Квірінга було неважко. Саме вони порушили й загострили питання про «серйозні розбіжності» між політичними лініями ЦК КП(б)У і ЦК РКП(б). Необхідної ж підтримки в такій ситуації з боку своїх товаришів по керівному ядру ЦК КП(б)У Квірінг не отримав. Про це, зокрема, свідчить ще одна його заява до Політбюро ЦК КП(б)У, датована 4 квітня 1925 р. Звертаючись з проханням відрядити його в розпорядження ЦК РКП(б), він прямо посилається на «тяжкі умови» для своєї «подальшої роботи на Україні». А ці «умови» створювали ті, кому заважали його прямота і принциповість. Становище Квірінга як генерального секретаря ЦК КП(б)У дедалі більше набувало двоїстості. Для того, щоб позбутися її, він і подав заяву про звільнення за власним бажанням¹⁸.

Доречно буде зазначити, що рішення квітневого (1925 р.) Пленуму ЦК КП(б)У про звільнення Квірінга з посади генерального секретаря по-різному було сприйняте членами Політбюро ЦК КП(б)У. Дехто з них висловив невдоволення вирішенням цього питання у вузькому колі. Проте справа була вже зроблена.

Від травня 1925 р. Квірінг працює в Москві: заступником голови ВРНГ СРСР і голови Держплану СРСР, заступником наркома шляхів сполучення та голови Комітету товарних фондів і регулювання торгівлі при Раді Праці і Оборони.

Водночас Квірінг очолював правління Дніпробуду, часто виїжджав туди, зустрічався з іноземними спеціалістами, колективом будівельників, доповідав про хід робіт на засіданнях президії ВРНГ СРСР, в республіканських органах. Поряд з відповідальною практичною гос-

подарською і плановою роботою Квірінг у 1930-1932 рр. очолював Економічний інститут червоної професури, а з 1932 р. – Інститут економіки Комуністичної академії при ЦВК СРСР. У 1934 р. йому – одному із перших в країні – було присвоєно науковий ступінь доктора економічних наук¹⁹.

Формуючись як господарський керівник у період зародження адміністративно-командної системи управління, Квірінг поступово засвоював її закони, що, природно, відбивалося і на методах його власної роботи. Однак він був яскравою, талановитою людиною, піднятою революцією з глибини народних мас, загартованим діячем своєї епохи.

Квірінг багато зробив, але багато чого і не встиг. Як і тисячі й тисячі чесних комуністів, він впав жертвою свавілля в роки культу особи Сталіна. Нічний арешт з 17 на 18 жовтня 1937 р. у власній квартирі... і 25 листопада 1937 р. життя Квірінга трагічно урвалося. Після цього на довгі роки його ім'я як «ворога народу» було викреслене з історії країни. Реабілітація настала лише у 1956 р.²⁰ Життя і діяльність Еммануїла Йоновича Квірінга з усім світлим і трагічним, що в ньому було, назавжди залишиться у пам'яті наших народів.

Примітки

¹ Бачинський, П. Еммануїл Іонович Квірінг / П.Бачинський, В.Квірінг. – К., 1964. – С. 7.

² *Энциклопедический словарь Русского библиографического института Гранат.* – 7-е изд. – Т. 41, ч. 1. – С. 184-185.

³ Бачинський, П. Еммануїл Іонович Квірінг. – С. 19-21.

⁴ *Летопись революции* [Х.]. – 1923. – № 2. – С. 125-127.

⁵ Кудряченко, А.І. Політична історія України / А.І.Кудряченко, Г.І.Калінічева, А.А.Костира. – К., 2006. – С. 153-157.

⁶ Бачинский, П.П. Эммануил Ионович Квириг / П.П.Бачинский, А.А.Сергиенко. – К., 1989. – С. 55-59.

⁷ *Протоколы I съезда Коммунистической партии (большевиков) Украины.* – М., 1918. – С. 74.

⁸ Бачинский, П.П. Эммануил Ионович Квириг. – С. 63-69.

⁹ *Второй съезд КП(б)У (Протоколы).* – [Б.м.], 1927. – С. 75.

¹⁰ Бачинський, П. Еммануїл Іонович Квірінг. – С. 60-61.

¹¹ Кудряченко, А.І. Політична історія України. – С. 155.

¹² Діброва, С.С. Товариш Квірінг / С.С.Діброва // Про минуле заради майбутнього. – К., 1989. – С. 304.

¹³ Саврлов, Я.М. Избранные произведения. – М., 1960. – Т. 3. – С. 183.

¹⁴ Діброва, С.С. Товариш Квірінг. – С. 304.

¹⁵ *Спутник донецького пропагандиста.* – 1922. – № 10. – С. 2.

¹⁶ *Квиринг, Э.И.* Избранные речи и статьи. – К., 1988. – С. 97.

¹⁷ *Діброва, С.С.* Товариш Квірінг. – С. 306.

¹⁸ Там само.

¹⁹ *Бачинский, П.П.* Эммануил Ионович Квиринг / П.П.Бачинский, В.Э.Квиринг, М.Б.Перельман. – М., 1968. – С. 129-131.

²⁰ Там само. – С. 134.

Надійшла до редколегії 24.09.2007

L.Klippenstein

THE SELBSTSCHUTZ: A MENNONITE ARMY IN UKRAINE 1918-1919

В статті досліджено участь самозахисних збройних формувань менонітів в громадянській війні. На основі внутрішньоменонітських джерел розкрита їх неоднозначна роль у процесі розвитку громадянського конфлікту на Півдні України.

On 3 March 1918 Trotskii and his fellow delegates at Brest Litovsk negotiated a treaty between the new Lenin government and the Central powers which would cede Ukraine to its nationalist claimants and their German-Austrian allies who controlled the key portions of the region by now. Viewed as hated foreign invaders by most Ukrainians, the Austro-German forces arrived in the south Ukrainian Mennonite colonies as liberators from their Bolshevik over-lords, and much-needed force for order and stability¹. By 5 April Ekaterinoslav was in their hands, Alexandrovsk fell on the 15, and Melitopol two days later. On 19 April at 1:30 p.m. two officers, Lindemeier and Hoer, entered Halbstadt in the Molotschna colony to announce that a company of German soldiers would be arriving by train momentarily².

Large crowds had gathered at the train station to greet the new arrivals, delayed for several hours, they learned, by a tumultuous welcome and a meal of abundance in the village of Lichtenau. When the train did arrive in Halbstadt at 5:30 p.m., cheering onlookers waved an overjoyed welcome. As one reporter put it, "The greeting at the arrival itself is hard to describe.